

Emne: **KOMMASÆTNING OG ANDEN INTERPUNKTION**

version opd/prt 2011-11-30

Kommaet i teori og praksis – et essay

af *Hans Götzsche*

I min fjerne fortid som skolelærer i folkeskolen havde jeg engang som dansklærer i en niendeklasse forældrekonkultation med et forældrepar som bl.a. gerne ville vide hvad jeg gjorde ud af undervisningen i at sætte kommaer. Jeg tilstod at det gjorde jeg ikke meget ud af da jeg ikke anså det for så vigtigt som en del andre ting. Det blev forældrene (endog meget) vrede over, og hvis ikke der havde været kort tid til skoleårets slutning, hvor eleven så ville få en anden lærer, så var jeg eventuelt blevet fyret (og jeg havde måske fået en hurtigere akademisk karriere). Hvordan det kunne gå så galt har sin baggrund i den særlige danske tradition og kultur på kommateringsområdet.

Skilletegn har i den vestlige kultur en lang historie, og hvis man går tilbage til runeskriverne så brugte de sommetider nogle særlige tegn til at adskille ordene (noget der ligner kolon eller også 'svævende' punktummer), men vores moderne tegnsætning har sit væsentligste grundlag i trykteksterne fra ca. 1500 og fremefter. Kigger man i Christian d. III's Bibel fra 1550 så ser man en vis ensartethed også i brugen af skilletegn. Punktummer anvendes som i dag mens kommaerne ligner hvad vi ville kalde skråstreger. Systematiseringen i brugen er ikke helt gennemskuelig, men der er mange af dem, og et grundlæggende træk er at der er tilstræbt en grammatisk anvendelse, dvs. at det er forekomsten af subjekt og verballed der afgør om der skal sættes et komma for at afgrænse denne forekomst fra andre forekomster – altså naboforekomster – af subjekt og verballed. Derudover bruges kommaet som i dag til at angive opremsnings-og og afgrænse såkaldte indskud, samt visse andre ting. Men det afgørende er som sagt at kommaet bruges til at afgrænse grammatiske enheder, dvs. sætninger og

herunder ledsætninger, og at det er grunden til at det kaldes grammatisk komma. Når brugen blev knæsat i reformationstiden så var årsagen den at bogtrykkerne var tyskere der bragte en del ortografiske vaner, deriblandt kommasætning, med sig fra Tyskland. Der har vanerne deres egen historie og dem kan man undersøge i den tyske sproghistorie. I Danmark nåede systematiseringen sit højdepunkt omkring Holbergs tid, og siden da har vi næsten uændret haft det system som gælder i dag.

Der er omtaler af kommaet i grammatikker i 1600-tallet men en af de mest udførlige gennemgange er af Jens Pedersen Høysgaard i *Accentuered og Raisonnered Grammatica* fra 1747. Ellers skal vi op til slutningen 1800-tallet og begyndelsen af 1900-tallet inden retskrivningsordbøgerne (og senere de officielle) forsynes med retskrivningsvejledninger, herunder regler for kommaer. Den officielle *Saabys Retskrivningsordbog 8. Udg.* (udgivet af P.K. Thorsen) fra 1919 anfører således (s. 20) at “Tegnsætningen følger dels det lydlige Princip, at man sætter tegn, hvor man i Talen gør Ophold, dels det grammatiske Princip, at man sætter Tegn mellem visse Ordgrupper, som hver for sig danner en grammatisk Enhed, først og fremmest mellem Sætninger.” Man kan notere sig at selve reglen her er skrevet med grammatisk kommatering, men det væsentlige er at vi siden da har haft de to principper som vi senere har kaldt henholdsvis pausekommatering og grammatisk kommatering – vel at mærke som ligeberettigede systemer. Det afspejles i de senere retskrivningsordbøger. I 1955-ordbogen bruges der ganske vist flere sider på det grammatiske komma end på pausekommaet, men det skyldes kun at det sidste har mere indviklede regler.

Forholdet gentages i *Retskrivningsordbogen (RO)* fra 1986, mens den sidste kommakrig indledes med RO 1996 der introducerer det “nye komma” (i debatten forud kaldt ‘enhedskommaet’) overfor det “traditionelle komma.” Betegnelserne skyldes at begge kommaer er grammatiske – hvilket ikke når ud til forståelse blandt alle danskere, specielt politikere og meningsdannere – og altså medfører den endelige aflivning af pausekommaet. Man kan bemærke at begravelsen foregik i stilhed. Ingen sprogfolk begræd begivenheden og ingen blandt almenheden jublede, ganske enkelt fordi næsten ingen fattede hvad der foregik. Forskellen på det nye og det gamle komma var kun at det nye havde større valgfrihed, men mange opfattede det (fejlagtigt) som at nu bredte anarkiet sig, og den foreløbige konklusion på miséren er at sprogvidenskaben nu endeligt har overgivet sig til folkevilljen: Ved et møde i repræsentantskabet i Dansk Sprognævn den 3. oktober 2003

indstillede man til kulturministeren at de to kommaer “erstattes af ét kommasystem.” “Kommasystemet er identisk med reglerne for traditionelt komma bortset fra en enkelt valgfrihed.” Den nævnte valgfrihed er at det er valgfrit om man vil sætte komma foran ledsætninger.

Til historieskrivningen hører en enkelt barok detalje. I RO 1996 står der s. 616 (§ 45) at “Konsekvent placerede kommaer er en støtte for læseren, men har sjældent afgørende betydning for forståelsen. Kommareglerne skal derfor ikke opfattes som ufravigelige krav og påbud, men først og fremmest som en række råd og anbefalinger som det normalt er hensigtsmæssigt at følge.” Sådan noget stod der ikke i RO 1986, og i RO 2001 (3. udgave § 45) er denne passus forsvundet igen. Og der menes forsvundet; ingen pædagogiske forklaringer. I den mellemliggende periode – dvs. mellem 1996 og 2001 – har der altså ikke været nogen kommaregler, kun anbefalinger begrundet med hensigtsmæssighed. Det er der gudskelov ingen der har opdaget, så ude i virkeligheden har det grammatiske komma også dengang hersket uindskrænket.

Men tilbage til valgfriheden af 2003. En pædagogisk vurdering af kommareglernes liv i undervisningen kan passende starte hér. For det er jo en forudsætning for at kunne opleve og bruge den nævnte valgfrihed at man ved hvad en ledsætning er. Og det gør de færreste danskere, herunder lærere i forskellige dele af uddannelsessystemet. Om de burde vide det er noget vi kan diskutere. En del – også garvede sprogfolk – mener at normaldanskeren ikke behøver kunne grammatik, men som tidligere formand for Dansk Sprognævn Erik Hansen engang formulerede det, så er der noget selvmodsigende i at danskerne går stærkt ind for det grammatiske komma men samtidig konsekvent nægter at lære grammatik. Jeg har på mange punkter været uenig med Erik Hansen, fx om hvad en grammatik er for noget, men på det her punkt er jeg fuldstændig enig. Jeg går, som han, ind for en form for pausekomma (hvad jeg ville kalde ‘funktionskomma, eller bedst: MENINGSKOMMA,’ og som denne artikel er kommateret efter). Jeg ved ikke hvad han mener om plausible grammatikkundskaber hos danskerne men jeg går selv ind for at danskerne skal lære grammatik – hvilket hyperkontroversielle emne vi kan tage en anden gang. Der er mig bekendt ikke lavet nogen undersøgelser af hvorledes kommareglerne er blevet brugt ude i skolevæsenet men fra omfattende erfaringer i folkeskolen og andre skoleniveauer – og fra undersøgelser af debatten om kommasætning – har jeg registreret at det grammatiske komma har været eneherkende i

uddannelsessystemet, og som en konsekvens af ovennævnte vedtagelse vil det også være det fremover. Man kan anskue det som en særlig dansk kulturform at – som Erik Hansen ville sige det – ‘kommaet er det mindst vigtige og mest diskuterede tegn.’ I dag er jeg tilbøjelig til at gå et skridt videre: kommasætning er et psykologisk og socialt problem. Psykologisk ligger der noget tryghedsnarkomani i det, for følger man ‘kryds og bolle-reglerne’ så har man sikkert gjort sit arbejde godt nok og fremtræder som et pænt menneske. Socialt medfører det at man uhæmmet kan diskriminere folk som man ikke mener kan sætte kommaer lige så godt som man selv kan. Der er vandrehistorier om mennesker som ikke fik et bestemt job fordi de blev sorteret fra pga. deres kommasætning. Det tragiske ved den slags er at dem der sorterer heller ikke kan sætte kommaer grammatisk korrekt. Det er kun ganske få danskere der er i stand til at følge de grammatiske regler fuldstændigt.

Heller ikke dansklærerne behersker kunsten – og jeg ved godt at jeg nu lægger mig ud med en større flok indflydelsesrige sprogbrugere. Men blandt de myter jeg stadig får præsenteret af studerende er den om at man ikke må skrive *fordi at*, og den regel er der ikke nogen gode grunde til at følge, hvis man ellers tjekker sproghistorien. Det er en dansklæreropfindelse af samme slags som en del andre der primært opstod i forlængelse af sprogrensningsperioden i 1700-tallets anden halvdel (men som havde et helt andet formål), og den oftest hørte begrundelse for den slags påhit er at ‘det lyder ikke pænt,’ grundlæggende af samme type begrundelse som at et hjem er pænere med klaver. Det samme gælder grammatisk kommatering. Det indgår i danskundervisningens nationale mytedannelse med den samme stædighed som talemåder og børnesange gør det blandt folket. Og det kunne betragtes som et harmløst nationalt kulturtræk hvis ikke det var for de katastrofer det sommetider medfører. De sociale er nævnt ovenfor, men det sker også at nogle af mine studerende tager grammatikaliteten så bogstaveligt at de i deres iver for at være pæne mennesker kommaterer deres tekst i stykker, hvorved den bliver anseligt sværere at læse. Lidt mere civil ulydighed ville gøre livet nemmere for både skribent og læser. Men efter den 3. oktober 2003 kan håbet herom nok pakkes ned et sted hvor man ikke kan finde det.

Måske går vi danskere nu ind i en ny seks hundrede år lang periode med regler om og for grammatisk kommatering. Og det er lidt trist. Standardisering kan være godt, for det er en lettelse at vi alle staver på samme måde (i hvert fald efter samme regler) og tekniske tekstsystemer har lettest ved ensartethed, men kommaer betyder næsten ingenting i de

sammenhænge. Alligevel har det optaget folk så meget at der har været krigstilstande på området, og krigen er vundet af komma-grammatikalisterne. Hvorfor? Ja, som Erik Hansen har formuleret det: “[det] hænger sammen med den naturlov der siger, at jo mindre væsentligt et sprogligt problem er, med desto større iver og ufordragelighed diskuteres det.” Og da sprogfolkene ikke har anset det for et alvorligt problem har de mest været defensive, hvorfra der ikke er langt til ren kapitulation. Og det er jo altid sejrherrene der skriver historien.